Kommittémotion V380

SVERIGES RIKSDAG

Motion till riksdagen 2026/27:2569

av Ida Gabrielsson m.fl. (V)

Kommunerna och välfärdsverksamhet och finansiering

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en omfattande utredning, en avprivatiseringskommission enligt norsk förlaga, för samtliga välfärdsområden med uppdrag att ta fram en heltäckande politik för att ta tillbaka välfärdsverksamheter i offentlig regi och skapa utrymme för ideella aktörer, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör inrätta en kommunkommission bestående av experter och arbetsmarknadens parter som får i uppdrag att ta fram beslutsunderlag för att säkra finansieringen av de kommunala och regionala åtaganden som åligger kommunsektorn, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att hälften av en kommuns faktiska kostnader bör viktas in i de statistiska modellerna för kostnadsutjämning så att 50 procent är beräknade kostnader och 50 procent är faktiska och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör se över vilka riktade statsbidrag till kommunsektorn som kan omvandlas till generella statsbidrag och tillkännager detta för regeringen.

1 En välfärd utan vinstintresse

När vi går till vårdcentralen vill vi vara trygga med att vi bemöts utifrån våra behov, inte utifrån hur lönsamma vi är. När vi får en behandling ska vi kunna vara säkra på att den ges för att göra oss friska, inte för att den är den mest lönsamma. När våra barn börjar i skolan vill vi att de möts som elever, inte som kunder eller vinstmöjligheter. Där vinsttänkandet styr påverkas våra relationer till varandra. Välfärden ska vara en fristad från sådant.

I dag går flera miljarder av det vi betalar i skatt för välfärden i stället till privata vinster. Inte sällan går vinsterna dessutom till riskkapitalbolag som ofta gör sitt bästa för att smita från skatt. När ägare plockar ut vinster samtidigt som äldre med hemtjänst får kortare besök visar det vad vinstjakten leder till. Avkastning på eget kapital för företag inom hälso- och sjukvård var i snitt 17,9 procent 2022, i omsorgsföretagen 25,8 procent och inom utbildningsområdet 25 procent. Det kan jämföras med avkastning på eget kapital i hela tjänstesektorn samma år som var 11,4 procent.[1] Om en verksamhet en dag inte längre är lönsam kan ägarna låta den gå i konkurs, vilket drabbar brukarna/eleverna och kommunerna som med kort varsel måste försöka hitta alternativ.

Det som kostar mest pengar, och som är avgörande för kvaliteten i välfärden, är personal. Därför är det inte konstigt att det är personalen företagen oftast sparar in på för att göra vinst. Till exempel har privat äldreomsorg och privata skolor lägre personaltäthet än vad kommunala äldreboenden och skolor har. Då blir det mindre tid för de äldre och för eleverna. Samtidigt är lönerna lägre i de privatiserade skolorna och äldreomsorgen. Dessutom är otrygga anställningar betydligt vanligare i den privatiserade äldreomsorgen. Lägre personaltäthet ökar också stressen för de anställda.

Vinstintresset förvrider välfärdens sätt att fungera. Vårdcentraler och läkarmottagningar etablerar sig mycket oftare i områden där folk är välbeställda och relativt friska. Det gör att vårdens pengar går dit och inte räcker till vården i områden där människor har lägre inkomster och där ohälsan är högre. På liknande sätt prioriterar ofta vinstdrivna skolor att dra till sig elever från studievana hem eller att locka till sig många elever med löften och reklam som inte motsvarar kvaliteten på undervisningen. Segregationen ökar i svensk skola vilket påverkar alla elever och skolor negativt.

Det har aldrig funnits en majoritet bland medborgarna för att tillåta vinstutdelning i skattefinansierad vård, skola och omsorg. Två tredjedelar av befolkningen tycker att det är ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning i skattefinansierad vård, skola och omsorg

[1] SCB (2024), Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2022.

och andelen har ökat sedan 2019.[2] Bara en femtedel tycker att det är ett dåligt förslag att förbjuda vinstutdelning. Lobbyism för vinstdrivande aktörer i välfärden har dock ökat markant, vilket skulle kunna förklara den stora diskrepansen mellan majoriteten av riksdagspartiernas positiva inställning till vinster i offentligt finansierad välfärd och medborgarnas motstånd mot desamma.

Vinstuttagen från välfärdsföretagen är svåra att reglera. Flera tar inte ut överskottet i verksamheten i vinst samma år, utan investerar i nya verksamheter eller uppköp av andra företag. Överskottet används då för att expandera och därmed höja värdet på företaget, som sedan kan säljas med stor vinst. Andra exempel på värdeöverföringar är via lån, räntor och avskrivningar inom samma koncern. Välfärdsföretaget kan också hyra lokaler av ett bolag inom samma koncern och betala en hyra som överstiger den marknadsmässiga. Det finns också möjlighet att köpa tjänster från andra bolag i samma koncern med en högre ersättning än om anbud tagits in. Vård, omsorg och skola har utvecklats till nya riskområden för den organiserade brottsligheten. Kriminella gäng har etablerat sig i välfärden och tränger sig allt längre in i våra vardagsnära legala strukturer, se vidare i Vänsterpartiets motion 2025/26:2778, *En funktionsrättspolitik för trygghet och delaktighet*.

Förtroendet för välfärden är hotat av bland annat brister i kapacitet, tillgänglighet och av en okontrollerad privatisering. Regeringen bör därför avveckla möjligheten att ta ut vinst ur välfärdens verksamheter och utveckla alternativ till de marknads- och valmodeller som införts inom offentlig sektor. Vänsterpartiet föreslår därför att regeringen bör tillsätta en omfattande utredning, en avprivatiseringskommission enligt norsk förlaga, för samtliga välfärdsområden med uppdrag att ta fram en heltäckande politik för att ta tillbaka välfärdsverksamheter i offentlig regi och skapa utrymme för ideella aktörer. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2 Säkra välfärdens finansiering

Behoven inom välfärdens kärnverksamheter, såsom skolan, äldreomsorgen och hälso- och sjukvården, förändras över tid i takt med befolkningsutvecklingen. Trots detta saknas i dag ett system som säkerställer att kommunsektorns resurser utvecklas i takt med behoven. Kommuners och regioners kostnader ökar normalt varje år, dels till följd av demografiska förändringar, dels som en konsekvens av pris- och löneökningar. De

[2] SOM-institutet (LO:s välfärdsrapport)

generella statsbidragen är emellertid inte utformade för att automatiskt följa denna kostnadsutveckling. Utan aktiva beslut från regering och riksdag förblir bidragen nominellt oförändrade, vilket riskerar att urholka kommunsektorns ekonomiska förutsättningar över tid. Detta bidrar både till återkommande resursbrist och till ökad osäkerhet i kommuners och regioners planeringsarbete.

Tillskott till kommunsektorn beslutas dessutom ofta oregelbundet och sent i budgetprocessen. Det försvårar såväl den årliga budgetplaneringen som den långsiktiga ekonomiska styrningen. Avsaknaden av en systematisk och transparent värdesäkring av statsbidragen innebär att kommuner och regioner har begränsade möjligheter att planera verksamheten utifrån stabila och långsiktiga ekonomiska förutsättningar.

Vänsterpartiet har därför återkommande föreslagit att de generella statsbidragen till kommuner och regioner indexeras för att kompensera för inflation, löneökningar och andra kostnadsförändringar som sektorn själv inte kan påverka. Detsamma gäller förändringar i befolkningens storlek och sammansättning. En sådan ordning skulle skapa större förutsebarhet för kommunsektorn och samtidigt tydliggöra de politiska prioriteringarna när det gäller välfärdens finansiering.

I Norge tillämpas en modell där en partsammansatt expertkommitté, bestående av forskare, kommunpolitiker samt företrädare för kommunsektorn, arbetsmarknadens parter och andra relevanta aktörer, årligen analyserar kommunsektorns ekonomiska situation och förutsättningar att fullgöra sina uppdrag. Arbetet resulterar i rapporter som publiceras vid flera tillfällen under året. Rapporterna behandlar bland annat effekterna av demografiska förändringar, utvecklingen av kommunernas ekonomiska resultat samt de långsiktiga ekonomiska förutsättningarna för sektorn. Underlagen ligger till grund för en särskild kommunproposition som presenteras på våren och beslutas före sommaren. De ekonomiska ramar som då fastställs utgör sedan utgångspunkt för den ordinarie budgetpropositionen på hösten. Genom att de övergripande förutsättningarna klargörs före sommaren får norska kommuner betydligt bättre planeringsförutsättningar och kan i god tid anpassa sina budgetar inför kommande verksamhetsår.

I Sverige presenteras det statliga tillskottet till kommunsektorn först i samband med budgetpropositionen på hösten, vanligtvis senast den 20 september. Riksdagen fattar därefter beslut om budgeten i december, vilket innebär att kommunerna får mycket begränsad tid att anpassa sin verksamhet inför det kommande budgetåret. Samtidigt beslutar många kommuner om sina egna budgetar redan i juni. Eftersom de då saknar besked om eventuella förändringar i de statliga bidragen tvingas de utgå från

oförändrade nivåer. När ytterligare resurser senare tillförs genom statsbudgeten saknas därför ofta en planerad användning av medlen i kommunernas verksamheter.

Vänsterpartiet föreslår därför att en kommunkommission inrättas med representanter för experter och arbetsmarknadens parter. Kommissionen ska ges i uppdrag att årligen analysera kommunsektorns ekonomiska förutsättningar samt bedöma framtida utmaningar och resursbehov. Analysen ska ligga till grund för en årlig kommunproposition. Syftet är att skapa bättre förutsättningar för långsiktig planering och att säkerställa en tillräcklig finansiering av de kommunala och regionala åtaganden som kommunsektorn ansvarar för.

Regeringen bör inrätta en kommunkommission bestående av experter och arbetsmarknadens parter, som får i uppdrag att ta fram beslutsunderlag för att säkra finansieringen av de kommunala och regionala åtaganden som åligger kommunsektorn. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3 Kommunalekonomisk utjämning

Kommunerna och regionerna ansvarar för en stor del av den offentliga verksamheten, såsom välfärdstjänster inom skola, hälso- och sjukvård och omsorg, kollektivtrafik, vattenförsörjning, renhållning med mera. Alla kommuner respektive alla regioner har samma uppdrag. Alla invånare ska ha tillgång till en god och likvärdig välfärd, oavsett var i landet man bor. Samtidigt skiljer sig förutsättningarna åt mellan olika kommuner och mellan olika regioner när det gäller exempelvis skattekraft, folkmängd, åldersstruktur, bebyggelsestruktur och socioekonomi, såsom befolkningens utbildningsbakgrund och inkomst. Dessa strukturella skillnader leder till att de ekonomiska förutsättningarna är olika, både på intäkts- och kostnadssidan.

Därför finns det kommunala utjämningssystemet. Systemet syftar till att skapa likvärdiga ekonomiska förutsättningar för alla kommuner och regioner i landet att kunna tillhandahålla sina invånare likvärdig service oberoende av kommuninvånarnas inkomster och andra strukturella förhållanden. Meningen är att skillnader i kommunalskatt i stort ska spegla skillnader i effektivitet och service- och avgiftsnivå och inte bero på strukturella skillnader. Det har dock sedan länge varit uppenbart att systemet inte uppfyller målet. Detta visar inte minst de stora skillnaderna i kommunala och regionala skattesatser, där det kan skilja så mycket som 6–7 kronor mellan högsta och lägsta skattesats.

2022 tillsattes en parlamentarisk kommitté för att säkerställa att systemet för kommunalekonomisk utjämning ger kommuner och regioner likvärdiga ekonomiska förutsättningar att tillhandahålla välfärd och annan kommunal service, trots skillnader i skattekraft och strukturella förutsättningar. Betänkandet överlämnades den 2 juli 2024.

Även om utredningens förslag är långt ifrån tillräckliga för att skapa likvärdiga ekonomiska förutsättningar för landets kommuner och regioner var kommitténs förslag ändå ett tydligt steg i rätt riktning. Regeringen har emellertid ännu inte genomfört förslagen.

I ett första steg är det viktigt att utredningens förslag genomförs. Vänsterpartiet vill dock gå längre. Den främsta orsaken till utjämningssystemets misslyckande är att utjämningen bygger på teoretiska modeller som inte beaktar faktiska kostnader. Vänsterpartiet föreslår därför att hälften av en kommuns faktiska kostnader viktas in i de statistiska modellerna för kostnadsutjämning så att 50 procent är beräknade kostnader och 50 procent är faktiska. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4 Omvandla riktade statsbidrag till generella

I en rapport av statens styrning av kommuner och regioner visar Statskontoret att statens detaljerade styrning skapar problem för kommuner och regioner när det gäller möjligheten att styra verksamheten långsiktigt.[3] Statskontoret konstaterar att staten har haft svagt genomslag för vissa av sina övergripande ambitioner, samtidigt som styrningen innebär flera negativa konsekvenser för kommunsektorn. Det styrmedel som är förknippat med flest problem för kommunsektorn är de riktade statsbidragen.

Enligt Statskontoret innebär det stora antalet styrsignaler att statens samlade styrning tränger undan prioriteringar och minskar kommuners och regioners möjlighet att styra sina verksamheter långsiktigt och strategiskt. Riktade statsbidrag ger osäkra planeringsförutsättningar, försvårar ett effektivt resursutnyttjande och leder till höga administrativa kostnader. De riktade statsbidragen kan också skapa målkonflikter för kommuner och regioner, exempelvis genom att strida mot en övergripande inriktning såsom vård efter behov.

[3] Statskontoret (2023), Att styra de självstyrande, En analys av statens styrning av kommuner och regioner, 2023:7.

I Riksrevisionens granskning av statens finansiering av kommunerna är en slutsats att mindre kommuner i genomsnitt tar del av färre riktade statsbidrag i jämförelse med större kommuner.[4] Regeringen använder i stor utsträckning riktade statsbidrag för att förbättra kompetensförsörjningen i kommunsektorn. Problemet är att effekterna inte blir långsiktiga. Kommunsektorn kan inte lita på att finansieringen kommer att finnas kvar, och agerar utifrån en osäker planeringshorisont. Samtidigt är kompetensförsörjning just den typen av problem som kräver långsiktighet.

Regeringen bör se över vilka riktade statsbidrag till kommunsektorn som kan omvandlas till generella statsbidrag. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

Ida Gabrielsson (V)

Nadja Awad (V)

Linnea Bengtsson (V)

Daniel Bernmar (V)

Samuel Gonzalez Westling (V)

Jonas Lindberg (V)

Jennifer Merelaid Hankins (V)

Frida Tånghag (V)

[4] RIR 2022:1, Gäller specifikt de som fördelas utan kommunspecifika bidragsramar.